

MAGYAR FILMKLUB ESTEK, FILMHETEK NORVÉGIÁBAN

Beszélgetés Kovács Ferencsel, az estek szervezőjével, előadójával

I.

A film megszületésével a mozgóképek által vászonra került kockákon megleve- nedett az álom. Az átlagember átélhetett olyan élményeket, amelyekről addig csak fantáziált. A technika újdonsága és a szórakozás vonzotta a közönséget.

A magyar filmszakma életében az 1948. március 21-i államosítás nagy fordulatot hozott. Állami kézbe kerültek a filmipar különböző területei, és ettől kezdve játék- filmgyártással a Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalat, a híradó- és dokumentumfilm- készítéssel a Híradó és Dokumentumfilm Vállalat foglalkozott. A filmek forgalmazá- sa pedig a MOKÉP feladata lett. A filmgyártást központilag irányították, előre meg- szabva, mely témákról kell filmet készíteni, és az ideológiai üzenet a tökéletesre csi- szolt, többször is átírt forgatókönyvek által ért célba. Például az ötvenes évek első felében a magyar filmgyártás teljes mértékben a politika és ideológia irányítása alatt állt. Azonban végre megszűnt a jelentős problémát okozó tőkehiány, és az állami finanszírozás lehetővé tette az esetenként igényesebb vagy nagy költségvetésű filmek készítését is. Később születhettek valós társadalmi problémákat felvető alkotások, amik mélyebb gondolatokat is ébresztettek.

„Néhány évtizeddel a film indulása után a művészfilm és a szórakoztatófilm sok- szor nagyon éles elkülönülésével egyértelművé vált, hogy a mindent játszó mozik mellett szükség lenne olyan intézményrendszerre is, ahol nemcsak a pillanatnyi él- mény a fontos, hanem az élménnyről való beszélgetés is. A film ekkortól már a művé- szet társadalmi funkcióit is felvállalta, vagyis az alkotásról való gondolkodás, az al- kotás analízise – nemcsak reklámozása –, a kiváltott élmény megfogalmazása igény- ként felmerült az alkotókban és a befogadókban egyaránt. Egy ilyen kulturális intéz- mény arra is módot nyújtott volna, hogy az alkotói és a befogadó oldal intellektuáli- san is egymásra találhasson.” (Szilágyi Erzsébet: A filmnézés...)

„A szorosan értelmezett filmklubok története Magyarországon 1957-ben kezdő- dik, amikor az ugyancsak ebben az évben alapított *Filmtudományi Intézet* a filmizlés formálása, a művelt közönség filmnézési lehetőségeinek bővítése céljából létrehozta az első olyan klubokat, ahol tehát nem csupán filmeket lehetett nézni, és hozzá nem akármilyen művészi minőségűeket, hanem alkalom nyílt például az alkotókkal való találkozásra is. A filmek megtekintésén kívül ezekben a körökben bevezető előadáso- kat tartottak, a vetítések befejeztével pedig vitatkozni lehetett a látott filmekről. Ezek voltak azok az idők, amikor a *Cseh Tamás* által megénekelte "világnézeti klubok" teremtettek lehetőséget a fiatalok számára a kultúra legújabb produktumaival és az egymással való találkozásra. Volt miről vitatkozni: a 60-as évek első felében indul- nak Európa számos országában azok az "újhullámok", amelyek magukkal hozták a film nagykorsodási folyamatának megindulását.” (Sziájtó Imre: A mozgóképkultú- ra...)

Kovács Ferenc, az Oslói Egyetem Média és kommunikáció intézetének média-mérnöke, az oslói Magyarok Baráti Köre felkérésére 1993. április 3.-án útjára indította a magyar filmest sorozatot, ami évi egy-két rendezvényt egészen 2008 áprilisáig tartott. Célul nem a magyarországi Filmklub hálózat utánzását, hanem olyan összegző, néhány órába sűrített filmelőadások sorozatának létrehozását tűzte ki, amely a hazai kulturális élettől távol élő magyar nyelvű hallgatóságnak kívánt filmtörténeti, filmelméleti ismertetőt nyújtani.

Miért a magyar dokumentumfilm története lett az els est témája, hiszen kronológiai szempontból mást várna az ember? Ráadásul ez a téma egy kicsit nehéznek is t nhetett a űkezd ő filmklubosok számára.

Az első est témájául azért választottam a magyar dokumentumfilm történetét, s benne hangsúlyozottan a *Budapest iskola* létrejöttét, szerepének, máig terjedő hatásainak elemzését, mert korábban már tartottam erről a témáról egy nagyobb lélegzetű, filmrészletekkel illusztrált estet munkatársaimnak, az Oslói Egyetem Média és kommunikációs intézet oktatóinak. S azt is gondoltam, hogy az első filmest adja meg az alaphangot, legyen az egyfajta üzenet, hogy a jövőben mire számíthat tőlem a közönség. Ráadásul a *Budapest iskola* történetével jó keresztmetszetet adhattam a hatvanas évek magyar filméletéről, európai szerepéről.

Minden estemen külön időt szakítottam arra, hogy egy-egy filmelméleti témába is beavassam a jelenlévőket. Ezzel betekintést nyújtottam a filmszakmai titkokba, vágástechnikába, film dramaturgiába, az operatőrök munkájába stb. Mindig sok részlettel illusztráltam az elmondottakat, mert a szó elszáll, de a kép-émlék megmarad.

Tudjuk, mit szeretnek az igazi filmklubosok. De egy külföldi magyar filmklubban esetleg űcsupán ő magyar mozira éhes néz k vannak. Mi a megoldás?

Voltak elégedetlenkedők, akik elmélet és speciális filmtechnikai ismertető, művészfilmek helyett inkább valami jó vígjátékot vagy operettet szerettek volna látni, de én a mai napig is következetes maradtam eredeti elképzelésemhez, mely szerint olyan sorozatot kell tartanom, aminek tartalmához egyébként nem könnyű hozzáférni. Az otthonokban egyre természetesebb lett a videó, a DVD, 1996 óta nézhető Norvégiában is a Duna TV, tehát bárki kielégítheti filmigényét. Én az ismeretterjesztésre köteleztem el magam. Ehhez elengedhetetlen előfeltétel, hogy naprakész filmismeretekkel rendelkezzem.

Milyen felkészültség, tapasztalatod volt a filmklub elindításakor?

Már Magyarországról úgy jöttem el, hogy sok tapasztalatom volt e téren, amit előbb filmklub tagként, majd filmklub vezetőként szereztem. Rendszeresen írtam filmismertető cikkeket, s tartottam bevezető előadásokat is akkori munkahelyemen, a Dunaújvárosi Főiskolán az általam szervezett Filmklubban. Majd később, az oslói Média Intézetbeli munkám kapcsán szakmai továbbképzésként film- és színház-dramaturgiai tanulmányokat végeztem a Budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetemen. Elméleti ismereteimet jól kiegészítendő, szinte hiánytalan magyar filmgyűjteménnyel rendelkezik kis családjunk. Közel 1200 magyar film zsúfolja tele a lakásunkat, ezekből bőven válogathatok illusztrációkat a filmestjeimhez. Aki netán irigyked-

ne, gondoljon előbb bele, mi munkába kerül az állomány karbantartása, rendszerezése, tárolása s időnkénti porolgatása...

Az második estt I kronológiai sorrendben folytattad...

1994-ben került sorra „A nagypapa mozija”, amiben az 1930-45 közötti időszak filmjeiről beszélgettünk. Történelmi korrajzzal nyitottam: *A Hanyas vagy?* című Szilágyi György esszét az a Vajda Béla filmrendező vitte vászonra, aki a rajzfilmes dokumentarizmus hazai kezdeményezője volt. A felvállaltan kaotikus képsorok, animációk jól illusztrálják a két vh. közötti Magyarországot. S belenéztünk egy másik nagyon érdekes kordokumentumba, a *Privát Magyarország* sorozat *Bartos család c.* filmétűdjébe. A rendező Forgács Péter amatőr felvételekből szerkesztett „látletelei” hazánkban egyedülálló műfajt teremtettek.

Az 1930-tól 1945-ig tartó időszakban 385 film készült Magyarországon. Egy estébe, három részre tagoltam e hangosfilmkorszakot. Érdeemes lett volna gyors egymásutánban, külön alkalmakon bemutatni őket, de sajnos a terembérleti költségek már ekkor is magasak voltak.

Az 1930-33-as időszakban lendült fel igazán a hangosfilmgyártás hazánkban. De már 1931-ben máig ható, a vígjátékstílus mércéjét egekbe emelő, korszakos mű született Székely István rendezésében, a *Hyppolit, a lakáj*. Ezzel a filmmel tört be a komikusok halhatatlan táborába Kabos Gyula.

1934-38 között már 131 magyar film készült. Még az sem baj, hogy szinte kényszerre. Ugyanis egy 1935-ös rendelet kimondta, hogy a mozikban vetíthető egészestés filmek 20%-ának magyar gyártásúaknak kell lennie. Ezek nagy része sikeres színpadi művek megfilmesített adaptációja volt, híres színházi sztárokkal. Íróik jó tollú kabarészerzők: Nóti Károly, Békeffy István, Vadnai László és a többiek. De már ekkor is feltűntek a stáblistán népszerű írók nevei, pl. Heltay Jenőé, Herczeg Ferencé, Hunyady Sándoré, Móricz Zsigmondé és Szép Ernőé. A rendezők, mint Hollywoodban általában, bármikor, bárkivel behelyettesíthetők voltak. Nem úgy a zeneszerzők, akiknek dalbetéteit az ország apraja, nagya fütyülte, és e slágerek a mozikba csődítették még a kispénzű nézőket is. E korszak nagy sikere a *Lila akác* (1934) volt, de jelentős alkotás lett a Zilahy Lajos regényéből készült *Két fogoly* is (1937). Mindkettőt Székely István rendezése.

Az 1939-44 közötti időszak 6 évében 232 film készült Magyarországon. Amerikával hadban álltunk, pótolni kellett az onnan elmaradó filmbehozatalt. Érthető módon 1945-ben már csak 3 filmet forgattunk. A korszak minden kétséget kizáróan legsikeresebb, legnézettebb filmje egy Zilahy regény adaptációja, a Kalmár László rendezte *Halálos tavasz* (1939). Ugyanakkor a filmítészek, az olasz neorealistákkal az élen, Szóts István *Emberek a havason-ját* (1942) tartják a kor legfontosabb művének. Ezen a filmesten külön szoltam a kor filmnyelvéről, a színházi hagyományok filmre transzformálásáról.

1995 februárjában volt a harmadik filmstem „A papa mozija” címmel. Az 1945-56 közötti időszokról tartottam előadást, amit három szakaszban tárgyaltam. Az 1948-as államosítás, majd Sztálin 1953-as halála, s végül az 56-os forradalom és szabadságharc volt a három korszakhatár. Ezen időszak megkerülhetetlenül nagy filmalko-

tásait elemeztem: Radványi Géza *Valahol Európában* (1947), Bán Frigyes *Talpalatnyi föld* (1948), Fábri Zoltán *Körhinta* (1955). Feledhetetlen még Gertler Viktor *Állami áruháza* (1952), Keleti Márton *Mágnás Miskája* (1948) és *Janikája* (1949). A korra nagyon jellemzőek voltak a kosztümös filmek, sokan nyúltak vissza a múltba, hogy ne keveredjenek konfliktusba a zavaros jelennel: *Déryné* (1951), *Különös házasság* (1951), *Erkel* (1952), *Rákóczi hadnagya* (1953), *Liliomfi* (1954) stb.

Az államosításig tíz egészestés játékfilm készült, ezután Sztálin haláláig harminchárom. Ezek között található egy művészeti kollektíva rendezte sematikus propagandafilm, a *Selejt bosszúja* (1951), amin a mi közönségünk is – Latabár bohóckodásainak köszönhetően – nagyokat derült. Az 1956-os forradalom kitörését közvetlen megelőző napokban bemutatott Fábri Zoltán rendezte film, a *Hannibál tanár úr* (1956) előrevetítette a szükségszerűen bekövetkező tragikus eseményeket. Fábri képzőművészhez méltón álmodta filmvilágát, s mozgatta szereplőit. A *Körhinta* és Fábri kapcsán külön kitértem Kulesov vágás-, montázs-, képalkotás elméletére.

„A magyar filmklubok megalakítását éppúgy, mint a franciákét, filmrendező, Szóts István indítványozta 1945-ben. Az első filmklubot 1948-ban Balázs Béla, és a mellette és vele dolgozó Kertész Pál filmrendező alapította. Csak az alapítás történt meg, működtetésére már nem maradt idő a változó politikai helyzet miatt. Az első filmklubot Kertész Pál 1956-ban alapította Balázs Béla névvel a TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, a szerk.) Budapesti Szervezetén belül... ..1956 után a politikai kontextus annyiban változott, hogy a filmet már nem csupán a sematikus ideológia közvetítőjeként kezelték. Még elemzésre vár az a tény, hogyan és miért akarta a hatalom a legitimitását a filmek modernebb szemléletével bizonyítani. Az európai filmes gondolkodásmód megjelenését nem zárták el oly mértékben, mint az 1950-es években. Természetesen nem szűnt meg a cenzúra vagy a politikai korlátozás. A film nemzetköziségét, globalitását már nemcsak a szocialista, a keleti blokk alkotásaival jelezték, hanem amerikai, angol, francia, olasz, német, svéd stb. alkotások is bemutatásra kerültek a mozikban.” (Szilágyi Erzsébet: A filmnézés...)

Az 1960-as évek a magyar film megújulásának korszaka. Az újhullámos hatások magyarországi megjelenését különböző tényezők, társadalmi, politikai változások tették lehetővé. Ezáltal vált a hazai film sokszínűvé. Az 56-ot követő megtorlások után a hatvanas évek elején ismét enyhülés figyelhető meg a kultúrpolitika területén. Ez kevésbé szigorú ellenőrzést és liberálisabb irányítást hozott magával a filmiparban. Milyen stílus dominált ekkor a filmművészet alkotásokban?

Az 1996-os negyedik estemen „Az unoka mozi” címűn beszéltem erről. Az 1957-1981 közötti időszakot tárgyalva nagyon fontos kiemelni, hogy ekkor három olyan filmes dolog is történt hazánkban, amelyből csak egyet is szívesen elfogadott volna Európa bármely országa. 1961-ben megalakult a Balázs Béla Stúdió, a 70-es évekre beérett a „Budapest iskola”, s ebben a két évtizedben kapott lehetőséget több, ambiciózus fiatal filmes, hogy szerzői vagy más néven művészfilmet készítsen.

1963-ig évente 19-21 film készült. Köztük filmtörténetileg különösen jeles alkotások, mint pl. Fehér Imre *Bakaruhában* (1957), Fábri Zoltán *Édes Anna* (1958), Makk Károly *Ház a sziklák alatt* (1959), Fábri Zoltán *Két féltud a pokolban* (1961), Jancsó

Miklós *Oldás és kötés* (1962).

Az új filmkorszak, a "Magyar új film", más néven a „Magyar szerzői film” Gaál István *Sodrásban* című mozijával indult 1963-ban. Ebben csodálatos az összhang a hétköznapi, egyszerű történet, valamint a kép és a hang között. Ezt követően, Nemeskürty István szavaival élve, ránk köszöntött az "Aranykorszak", Szabó István Oscar díjjal ívelő filmjei (*Álmodozások kora, Apa, Szerelmesfilm* stb.), Jancsó nemzetközileg is felkapott, elismert alkotásai (*Szegénylegények, Csillagosok, katonák, Fényes szelek* stb.), Makk Károly *Szerelmemje* s Bacsó Péter önkényuralmi kényszerből 10 évig dobozban álló *Tanúja*. Színpadra lép Mészáros Márta, Kovács András, Elek Judit, Sándor Pál, Huszárik Zoltán, Zolnay Pál és sorolhatnám, sorolhatnám. Badarság volt tőlem, mai szemmel nézve, ekkorát markolni. Mehettem volna tyúklépésben, három külön estre bontva e korszakot.

Az ötödik estemen, 1997. januárban a múzsák neveletlen gyermeke, a magyar filmvígjáték került terítékre. Nem igazán az én filmműfajom, de természetesen ennek nem kellett érződnie az előadáson. Különösen ügyeltem arra, hogy az általam kevésbé kedvelt Timár Péter filmekből alaposan készüljek. Visszanyúltam a két vh. közötti magyarországi kommerszhez, az azt követő többször hét szűk esztendő keserűen vígadó filmjeihez. Szapultam kicsit a népbuittó szappanoperákat, szituációs komédiákat. Igyekeztem filmrészletekkel is illusztrálni, bizonyítani, hogy nem magánfanyalgásról van szó, hanem a könnyű műfaj tudatos igénytelenre silányításáról. De groteszkben, abszurdban sosem voltak utolsó a magyarok. Gyarmathy Lívia, Böszörményi Géza nem csak barátkozott Jiri Menzellel, hanem filmjeikben érződött is a cseh groteszk. Bacsó felülmúlhatatlan karképe a *Tanú*. Timár Péter pedig az angol abszurdot követve alkot különlegesen, sőt, filmhang kísérleteivel egyedül is.

Ezt követő három esten is „Rendezői portrékkal” álltam a hallgatóság elé. Fábri Zoltán, Szabó István, Makk Károly volt egy-egy est főszereplője. Készletem közel teljes mindhárom rendező életművéből, így számtalan példával tudtam illusztrálni művészi fejlődésüket. Makknak és Szabónak még nem volt befejezett az életműve, máig, ha nem is töretlen tempóban, de folyamatosan alkotnak. A rendszerváltás egyikőjüket sem kímélte, késhegyre menő harcot folytatnak azért, hogy új filmjeikre pénzt szerezzenek. Megszenvedett, kiharcolt státuszuk, nemzetközi díjaik sem garancia ma már. Szabó külföldi színházakban, operákban rendez, utóbbi filmjei koprodukcióban, javarészt külföldi pénzből készülnek. Fábri Zoltán életműve 1994-ben, halálával végképp lezáródott, bár utolsó, 25. filmjét jóval korábban, 1983-ban készítette.

1999-ben és 2000-ben különleges témával rukkoltam elő, „Nők a rendezői székben” címmel. Az első esten a filmrendezőkről beszéltem, a másodikikon a TV-alkotások rendezőiről. Ha a választék nem is volt túlságosan nagy, annál nagyobb szükség volt az erőfeszítésre, hogy minden adatot előbányásszak, s lehetőleg keveset tévedjek. Ezt a témát előttem még kevesen tárgyalták, szinte semmi szakirodalom nem állt rendelkezésemre. De végül, legalábbis nekem, nagy boldogságot okozott, hogy összeállt az anyag. Egészen másként látszik így a filmvilág, így teljes. Mert

ugyan nincs női vagy férfi film, csak jó vagy rossz film, de a fókuszban (újságban, magazinokban, szaklapokban, sugárzott médiumokban) szinte kivétel nélkül csak férfiak állnak. A háború előttől három rendező neve köszön ránk a filmvászonról, Balázs Máriaé (1936), Riedl Kláraé (1939) és Tüdös Kláraé (asszonyneve Zsindely Ferencné, 1943). Hivatalos adatok szerint 1988-ban a magyar filmrendezők száma 65 fő, ebből csupán 6 a nő. 1980 és 2000 között 386 film készült, ebből 45 játékfilmet (kb. 12%) 18 nő rendezett. A legtöbbet Gyarmathy Livia és Mészáros Márta, s kb. fele annyit Szalai Györgyi és Elek Judit. A filmestem óta eltelt tíz évben megnőtt a rendezőnők száma Magyarországon. Miért is ne! Világszerte ez a tendencia. S érdemes arra is felfigyelni, hogy egyre több operatőr nő dolgozik nem csak a TV-stúdiókban, hanem játékfilmforgatásokon is.

2005-ben téged a Magyar kultúra lovagjává ütöttek. Talán a filmesteken végzett önkéntes munkád miatt is?

Egyik estem éppen január 22.-ére esett. Mint ismeretes, 1989 óta e napon emlékezünk arra, hogy Kölcsey Ferenc befejezte, letisztázta a Himnusz kéziratát. Az emléknapon Magyarországon számos rendezvényt tartanak. Ekkor adják át a magyar kultúrával, továbbá – 1993 óta – az oktatással, pedagógiai munkássággal kapcsolatos elismeréseket, pl. a Németh László díjat. Ekkor ütik a Magyar kultúra lovagjává azokat, akik főfoglalkozásuk, napi munkájuk mellett *szolgálják* a magyar kultúrát. Filmestjeimen én is ilyesmit teszek, és gondolom, ez is hozzájárult ahhoz, hogy 2005-ben engem is Lovaggá ütöttek.

2000 januárjában a TV-filmes rendezőnőkről beszéltem. Közöttük elvitathatatlan Zsurzs Éva úttörő szerepe. Nevéhez híres irodalmi alkotások TV-adaptációja fűződik (Szabó Magda: *Abigél*, Petőfi: *A helység kalapácsa* stb.). De fontos megemlíteni Katkics Ilonát és Felvidéki Juditot is. Előbbi vitte TV-képernyőre többek között Mikszáthtól *A sipsiricát* (1980), Krúdytól a *Tizenhat város tizenhat lányát* (1979), utóbbi rendezte pl. Reményiktől az *Akár tetszik, akár nem* (1987), Bálint Tibortól a *Változó felh zet* (1994) című TV-játékot.

„A filmklubok az 1960-as évektől kezdve olyan filmes kontextusban szerepeltek, ahol a filmről már hazánkban is lehetett középiskolában tanulni. Gyürey Vera (József Attila Gimnázium), Bölcs István (ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium), Honffy Pál (Toldy Ferenc Gimnázium) a gimnáziumukban az irodalomóra részévé tették a film és irodalom kapcsolatának, a filmtörténetének, és a filmesztétikának az oktatását. A középfokú és a felsőfokú oktatásban is megjelent a film, ha nem is tantervbe illesztve, de fakultatív tárgyként. A filmklub az oktatáshoz, a differenciált filmforgalmazáshoz, az ismeretterjesztéshez kapcsolva létezett. Sőt a filmszakma is igényelte eme filmkulturális intézményrendszert, mert az alkotók a filmjeiket levetíthették, és találkozhattak személyesen közönségükkel. Mintegy művészeti tesztelés lehetősége teremtődött meg ezáltal.” (Szilágyi Erzsébet: *A filmnézés...*)

2000-ben még két Filmklub-rendezvényre került sor. A nyár előtti azért volt különleges, mert először hívtunk vendéget Magyarországról. Deák Krisztina személye

az előző esten merült föl, hiszen ő is TV-rendezőként kezdte, de fokozatosan átpártolt a nagyfilmek közé. Első igazán sikeres mozifilmjével hívtuk meg. Závada Pál regényét, a *Jadviga párnáját* (1999) vitte vászonra. Az első külföldi bemutatóra nálunk került sor. Jó választásnak tűnt, az oslói estet követően a Magyar Filmszemlén és a Salerno Nemzetközi Filmfesztiválon Különdíjat, illetve Nagydíjat kapott. A vetítés után parázs vita, kérdezz, felelek alakult ki a nézők s az alkotó között. Itt nem filmesként, hanem inkább moderátorként, pszichológusként szerepeltem.

2000 októberében megint olyan témát választottam, aminek nagyon gyér még a szakirodalma, kevés szó esik róla a hétköznapokban is. Sok-sok film átnézése, elemzése után tudtam csak egy viszonylagosan jól áttekinthető képet adni az "1956-os események a magyar filmekben" témáról. Olyan részleteket villantottam fel különböző évjáratú filmekből, amik, óvatos kezdetek után, az évek előrehaladtával egyre mérszebben ábrázolták (sejtették) az 56-ban történeteket. Révész György 1957-es *Éjjél-kor* c. filmjével kezdtem, aztán sorra mutattam jeleneteket Szabó István *Apa* (1966), Gábor Pál *Kettévált mennyezet* (1981), Gothár Péter *Megáll az id* (1981), Sándor Pál *Szerencsés Dániel* (1982), Gárdos Péter *Szamárköhögés* (1986), Bereményi Géza *Eldorádó* (1988) és *Szabadság tér '56* (1997), Mészáros Márta *Napló apámnak, anyámnak* (1989) és *Napló szerelmeimnek* (1987), Zsombolyai János *A halálraítélt* (1990) című filmekből. Valamint két dokumentumfilmből is idéztem: Schiffer Pál/Magyar Dezső *A Dunánál* (1987), Erdélyi János/Zsigmond Dezső *Vérrel és kötéllel* (1989). Ezúttal azért sorolom fel a teljes listát, mert láttatni akarom, hogy bármennyire is igyekeztem akkor, kimaradt néhány igen fontos film az estemből.

2001 őszén a fél évvel korábban elhunyt Sinkovits Imre portréjával készültem fel, tisztelegve az általam igen nagyra becsült színművész előtt. Gyűjteményemben 41 olyan játék- illetve TV-film, színházi felvételt találtam, melyben főszerepet játszik. Elvesztünk, ugyanakkor lubickoltunk a sok részletben. Igyekeztem minden oldaláról bemutatni a pályáján szinte mindent elért színészióriást. Önkényesen az alábbi kategóriákba soroltam alakításait: történelmi film, szatíra, vígjáték, komédia, dráma. Hosszabb részleteket néztünk meg filmjeiből, így pl. a Keleti István rendezte legendás vígjátékból, *A tizedes meg a többiek* (1965), a színházban is játszott, de Fábri Zoltán által filmre vitt *Isten hozta nagy úrból* (1969) és utolsó játékfilmjéből, a *Returból* (1997); színpadi szerepeiből, a Sütő András drámákból (*A szuzai menyegző*, *Advent a Hargitán*, *Balkáni gerle*), a Németh László féle *VII. Gergely*ből és Csiky Gergely 1981-es fergeteges humorú színdarabjából, *A nagymamából* (Kállaiával, Tolnayval, Agárdyval, Béres Ilonával).

2002-ben egy régen talonban tartott előadással jelentkeztem. Jancsóból egy életen át készül az ember, de sosem ér a végére. Életműve nem lezárt, de a rendszerváltás után az ő stílusa is nagy fordulatot vett. A szabad ötletek filmes, képi kavalkádjában, hat egész estés játékfilmben – ezekben főszereplőként a két zseniális figura, Kapa és Pepe (Mucsi Zoltán, Scherer Péter) abszurdkodik – már egészen más Jancsóval találkozhattunk, mint korábban. Elérkezettnek láttam az időt, hogy összefoglaljam a nemzetközileg is nagyra becsült, egyetemi penzumokba válogatott rendező "arany kor-

szakát”, s ugyanakkor felvillantsam a groteszk legvégső határáig elmerészkedő „megújult” alkotó működését is.

1993 óta több mint 50 Filmklub-előadást tartottam itt Norvégiában, feltűnhet hát, hogy ezt az estemet külön is kiemelem. Lehet azt mondani, hogy ez volt a legsikeresebb? Lehet ilyesmit biztosan tudni? Igen, lehet. Előadásaim közben szemmel tartok minden résztvevőt (oktatók foglalkozási ártalma), érzékelem a visszajelzéseiket, érdeklődésüket, figyelmüket. Oda-vissza hatunk egymásra. Akkor és ott szerintem minden összejött. Pedig egyáltalán nem volt könnyű a téma, s a filmrészletekkel sem kíméltem a nézőket. Volt minden, 11 perces néma, vágás nélküli jelenet (*Szegénylegények*, 1965), vörös helikopter (*Szerelmem, Elektra*, 1974), tánc, rítus, meztelen lányok (*Fényes szelek*, 1968), szürrealista rémálom (*Szörnyek évadja*, 1986), Hruscsov és Kádár TV-szereplése (*Jézus Krisztus horoszkópja*, 1988), gyilkosság, öngyilkosság (*Kék Duna kering*, 1991).

Egy filmklub keretei között nem csak a múltba kell nézni, nem csak lezárult korszakokkal, irányzatokkal, életművekkel kell foglalkozni. Ezt még Magyarországon tanultam, amikor ”kezdő” filmklubos voltam. Kétségtelen, nagy kockázat rejlik abban, ha az ember még alakuló folyamatokba tekint bele, s próbálja azokat saját elképzeléseibe illesztve bemutatni. 2002-ben tettem arra kísérletet, hogy összefoglaljam az 1990-es évek magyar filmtermését. A tíz év alatt 226 egészestés film készült, ebből 27-et rendezett nő. A filmszakma ekkor már a nagy lélegzetű dokumentumfilmeket is a játékfilm kategóriába sorolta. A témának megfelelően nagyon eklektikus lett az estem. Részleteket mutattam Sára Sándor volt szibériai foglyokkal készített dokumentum összeállításából (*Te még élsz?*, 1990), Szőke András zagyvaságaiból (*Vattatyúk*, 1990), Esterházy Péter novellából átdolgozott kordokumentumából (*Anna filmje*, 1992), Elek Judit történelmi visszapillantó tükréből (*Ébredés*, 1994), Tóth Tamás varázslatos hangulategyvelegéből (*Natasa*, 1997). Majd külön kiselőadást tartottam a filmfényről, a világítástechnikáról. Kiderült, hogy ekkor is nagyot markoltam, jó lett volna minden évről külön-külön esten beszélni.

A legújabb filmtermésből már nehezebben gyűjtök be mindent, de az e korszakban készült művek fele már így is a „markomban” van.

Kern András 55. születésnapja miatt jutott eszedbe?

Igen. 2003 tavaszán Kern-estet tartottam. Nem igazi sztár, kevés olyan ”művészfilm” készült vele, ahol ő lenne a főszereplő. Viszont kiváló epizodista. A Bujtor-filmeket már el sem tudnánk képzelni Kardos doktor nélkül. Azért választottam pont őt, mert korosztályom életét szerettem volna – némi nosztalgizással – filmrészletekben felvillantani. Kernnel, ha képletesen is, együtt nőttünk fel. Ő Pesten, a Vígszínház környékén, én egy poros nyírségi nagyvárosban. Ez a kontraszt önmagában már eleve érdekes téma. A TV hőskorával kezdtem, fekete-fehérben láthattuk a legendás KI-MIT-TUD 1962-es döntőjét. Kern Majort, Brachel Siegfriedet, Alfonzót parodizálta. Fergetes volt. Majd részleteket mutattam a Bujtor-féle magyar krimikből s néhány nagyon, de nagyon emlékezetes Kern alakításból: Sándor Pál *Ripacsok* (1981), Bacsó *Te rongyos élet* (1983), *Sztracsatella* (1996), és a *Miniszter félrelép* (1998). Kevesen emlékeznek a főiskola utáni első igazi nagyjelmjére, a *Sárika, drá-*

gámra (1971), ahol Sándor Pál keze alatt (szinte alteregójaként) óriásit alakít. Ebben az évben került a Vígbe, ahol színpadi főszerepek is várták. Woody Allennek is csak ő tudott igazi magyar hangot kölcsönözni.

2003 őszén a Balázs Béla Stúdiónak szenteltünk egy estét. Bogya Emesével közösen készültünk fel filmdramaturgiából, filmtörténetből és speciálisan ebből a magyar stúdió-jelenségből. Kimeríthetetlen volt a téma.

2010-ben majd vissza kell térnem a BBS-re, amikor a Stúdió 50 éves évfordulóját ünnepeljük. Nagyon értékes katalógus és a Műcsarnokbeli remek kiállítás segít majd ebben a munkában.

Részleteket mutattunk Sára, Huszárík, Szabó I., Magyar, Gazdag, Szomjas, Dobai, Bódy, Vidovszky, Erdély M., Xantus, Szirtes, Tóth J. kisfilmjeiből.

2004 tavaszán tettem kísérletet arra, hogy betekintést nyújtsak más országok filmművészetébe is. Egymást követő hónapokban foglalkoztam a cseh új hullámmal. Nem állítom, hogy kudarc, bukás vagy teljesen haszontalan lett volna, de bebizonyosodott, hogy a közönség nagy része csak félévente és kizárólag a magyar filmekre vevő. Ekkor kezdtük el Dávoti Barnával a Magyar Filmklubot a Magyarok Baráti Köre évenként egyszeri filmelőadásai mellett. Erről később szólok részletesebben.

2004 őszén újra Bogya Emesével tartottunk filmestet, de ekkor magáról a filmesztétáról, Balázs Béláról (1884-1949), aki már ismert költő, darabszerző volt Pesten, amikor 30 évesen el kellett hagynia Magyarországot. Bécsből Berlinbe került, megtanult németül, s aztán már csak ezen a nyelven írta filmelmélet-formáló műveit. A világ minden filmes oktatásában tantárgy *A látható ember* (1924) és a *A film szelleme* (1930) c. szakmunkája. 1945-ben hazatért, 49-ben Kossuth-díjat kapott. *A fából faragott királyfi* (1912-ben jelent meg a Nyugat folyóiratban) c. meséje s *A kékszakállú herceg vára* (1918) c. novellája Bartók Béla zenéjével vált világhírűvé. Forgatókönyvéből készült a *Valahol Európában* (1947) c. Radványi film. Önéletrajzi regényéből (*Álmodó ifjúság* 1946) rendezte Rózsa János az azonos című, nagyon hangulatos filmet (1974).

Különleges vendégek is részt vettek az el adásokon, mint például Haumann Péter. Kinek volt nagyobb a meglepetés, a közönségnek vagy a m vésznek?

2005 tavaszán volt itt, ő is megdöbbsent, amikor néhány, általa is régen látott jelenetben újra szembetalálkozott önmagával. Például az Operett színházi *Denevér* börtönigazgatójával, vagy a csehovi *Három n vér* paródiával. A közönség nagy örömeire hosszú részleteket mutattam a Magyarországon (számomra érthetetlenül) nagyon népszerű *Indul a bakterház* (1980) c. filmből. De felvillantottam Haumannat a *III. Richard* c. TV-drámában, Ibsen *Rosmersholmjában*, Gogol *Holt lelkek* c. 1981-es színházi felvételében és Tersánszky fergeteges szatírájában, a Révész György rendezte *Kakuk Marci* főszerepében (1973).

2006-ban a két filmklub egymás mellett létezésére egy érdekes kombinációban láttam a lehetőséget. A nagyjából havonta rendezett előadásokból álló sorozatok összefoglaló, záró foglalkozását az MBK keretében kívántam megtartani. Ezt a Mészá-

ros Márta filmrendezői sorozatban próbáltam ki, és szerintem nagyszerűen sikerült. Viszont az MBK vezetősége ezt a megoldást nem fogadta el tőlem, így szervezésükben már csak két újabb eset tarthattam: 2007-ben az 56-os októberi eseményeket feldolgozó legújabb filmekről beszéltem, 2008-ban pedig Gábor Miklós munkásságát mutattam be. El kellett búcsúznom az 1993 óta átlag 40-60 nézős MKB-s Filmestektől. De szerényebb keretek közt a max. 25 főt befogadó Magyar Filmklubban folytattam, ahol Dávoti Barna a vendéglátó házigazdánk és lelkes szervezőnk.

II.

Magyar Filmklub Oslóban

„Egy 1992. április eleje, és 1993. január vége között Magyarországon készült felmérés szerint mind a moziba járás, mind a tudatos filmválasztás erősebb a filmklubtagokban. Az életkor ugyan nagyon erősen befolyásolja – az akkori felmérés szerint – a moziba járást (és ma is vízválasztó a 40. életév), mégis a filmklubtagok moziba járása gyakoribb volt, mint a nem filmklubtagoké. A filmműveltség összetétele, a filmekhez kapcsolódó értékek esetében ugyancsak jelentős az eltérés a két előbb elkülönített közönségcsoport között. Vagyis a filmklubtagok többet járnak moziba, minőségi filmeket, művészfilmeket is megnéznek, és mellette a filmről való beszélgetést, a különleges értékekkel (legyen az filmtörténeti vagy modern filmérték) való találkozásból műveltséganyaguk egészen más, a filmstílusok, irányzatok elfogadását mutatja.” (Szilágyi Erzsébet: A filmnézés...)

Miben változott a 2004-ben elkezdett új filmklub sorozat, akár a közönség, akár a tartalom szempontjából?

Tehát 2004-ben beindult egy új sorozat. A házigazdával, Dávoti Barnával Magyar Filmklubnak kereszteltük el. Ide már tényleg csak a legelszántabb filmkedvelők járnak. Többnyire felsőfokú végzettségűek, de minden elképzelhető foglalkozási területről, s korosztályból. 2004, Magyarország Uniós tagsága óta megnőtt a Norvégiaiában dolgozó magyar fiatalok száma. Közülük is jönnek néhányan, ha nem is rendszeresen. Az Oslo központjában, tömegközlekedéssel jól megközelíthető helyen lévő kis tanácskozásteremben maximum 25-en férünk el. Általában 3-4 estünk van tavasszal is és ősszel is.

Négyrészesre tervezett Tolnay Klári életmű-sorozattal kezdtem. Az első esten 1945-ig kísértem életútját. Szívembe nem csak szerepei miatt zártam. Még voltak ismerőseim Nyíregyházán, akik szívesen emlékeztek vissza a 14 éves kislányra, aki egy évig az Angol kisasszonyoknál tanult a városban. Onnan Debrecenbe került, még mindig a látó közelükbe. Elég nehéz volt Tolnay első alkotókorszakát érdemben tárgyalni. 1945 előtt a színházban és filmekben is csak ”könnyű” szerepeket kapott, nem mérettetett meg igazán. De 1940-re sztár lett, villában lakott, nyaralója volt a Balatonon, tele voltak vele a képes magazinok: ”szeme sűrű, 157 cm magas, 51 kg, haja világos barna, csak francia ruhákat visel, a pasztell színeket kedveli, magas sarkú cipőkben jár, nem festi magát, ékszer nem visel, Chanel 2 kölnit használ.”

Részleteket mutattam a *Meseautó* (Gaál Béla, 1934), a *Dönt pillanat* (Vajda László, 1938), a *Tóparti látomás* (Kalmár László, 1940), a *Szerencsés flótás* (Balogh

István, 1943), az *Ágrólszakadt úrilány* (Ráthonyi Ákos, 1943) című filmekből.

A Tolnai sorozat II. részére 2004. októberében került sor. Ekkor az 1945 utáni filmszerepeiről tartottam előadást. Archivumomban a róla számon tartott 56 filmből 41 van meg, köztük a legértékesebbje, így volt miből válogatni. Csak néhány cím izelítőül: Máriássy Félix *Rokonok* (1954), Ranódy László *Pacsirta* (1963) és *Hatholdas rózsakert* (1978), Zsurzs Éva *A Danaida* (1971), Várkonyi Zoltán *Fekete gyémántok* (1976).

A III. esten színházi felvételekből láttunk részleteket. Örkény István *Macskajáték* c. darabjából öt különfélét gyűjtöttem össze. De a Hubay Miklós *k tudják, mi a szerelem* c. darabából is két változatom van Tolnay főszereplésével. A legnagyobb hatással talán az az 1960-as színházi felvétel volt ránk, amiben Pécsi Sándor és Uray Tivadar mellett Arthur Miller *Pillantás a hídról* c. drámájában láthattuk.

A IV. rész átnyúlt 2005 elejére, akkor a TV-beli szerepeit vettük számba. A *nagy-mama* c. Csiky Gergely darab összesen négy (TV- és színházi) feldolgozását vethettük egybe. Érdekes volt figyelni a részletekre, látni a különbségeket, a mindig más-más szereposztást Tolnay körül.

A 2005-ös évadot háromrészes Makk Károly sorozattal zártuk. Életművéből 20 darab van a birtokomban. Az első esten az 50-es években készült filmjeiről beszéltem. A meglehetősen tematikus *A harminckilences dandár* (1959) c. főcímű mellé ellenpontként olyan filmeket sorakoztattam fel, mint a *Liliomfi* (1954), *A 9-es körterem* (1955), *Mese a 12 találatról* (1956), *Ház a sziklák alatt* (1959), *F re lépni szabad* (1959).

Szerencsésnek bizonyult ennyi részre bontani Makk életművét, így több idő jutott jelentősebb alkotásainak bőséges illusztrálására.

A Makk sorozat II. része a 60-as években született filmjeiről, a III. pedig a 70-es években készítésekről szól. A korszak kiemelkedő alkotásai: *Elvesztett paradicsom* (1962), a *Szerelem* (1970), a *Macskajáték* (1973), s az *Egy erkölcsös éjszaka* (1977). A felsorolásból kitűnik, hogy adós maradtam életműve hátralévő részének értékelésével. Félő, hogy a 85 éves rendező életműve már szinte teljes.

Mint korábban már említettem, a 2006-os év Mészáros Márta filmjeinek elemzésében telt el. Az első esten a 70-es évek közepéig rendezett alkotásairól esett szó: *Eltávozott nap* (1968), *Holdudvar* (1968), *Szép leányok, ne sírjatok!* (1970), *Szabad lélegzet* (1973).

A II. részben Mészáros Márta ún. 3+1 ciklusáról beszéltem. Itt a munkásnők, a család és a patriarchális társadalom konfliktusait tárja elénk a dokumentumfilmekben edződött, szakmailag alaposan képzett rendező: *Örökbefogadás* (1975), *Kilenc hónap* (1976), *k ketten* (1977), *Olyan, mint otthon* (1978).

A III. esten a Napló sorozat került terítékre: *Napló gyermekeimnek* (1983), *Napló szerelmeimnek* (1987), *Napló apámnak, anyámnak* (1990), *Kisvilma* (2000): bár az utóbbi nem viseli címében a napló szót. Ez készült utoljára, pedig az első kellett volna, legyen. Azonban a Szovjetunióban uralkodó ellenséges hangulat miatt a forgatócsoport csak a rendszer szétesése után utazhatott azokra a helyszínekre, ahol a rendező kislánykorát töltötte.

2008-ban csak négy estre futotta a Magyar Filmklubban. Azok viszont emlékeztetésekké lettek, hiszen nagyon hálás volt a téma: „Nagy nevettezők a mozivászonon”. Tavasszal két estet szenteltem Kabos Gyulának, ősszel kettőt Latabár Kálmánnak. Némafilmmel kezdtem, a Molnár Ferenc írta *Pufi cip t vesz* c. 10 perces szkeccsel. A szomorú sorsú, Amerikában nagy szegénységben elhunyt színésznek mi csak a kacagtató arcát láttuk. Részleteket mutattam a *Piri mindent tud*ból, a *Lila akác*ból (mindkettő Székely István film, 1932, 1934), a *Meseautóból* (Gaál Béla, 1934), az *Elnökkisasszonyból* (Marton Endre, 1935) és *A papucsh* sből (Vaszary János, 1938).

Az első Latyi-esten többnyire csak bohóckodtunk. Próbáltam ugyan a két vh. közötti korszak szociális problémáiról, a társadalmi feszültségekről, a „művészet” viszontagságairól beszélni. Mindhiába. Latyi fergeteges ugrabugrálása, Fred Aster-i táncparódiái egyre ámulatba ejtettek, megnevettettek mindenkit: *Fizessen, nagysád!* (Ráthonyi Ákos, 1937), *Leányvásár* (Podmaniczky Félix, 1941), *Egy bolond százat csinál* (Martonffy, 1942), *Egy szoknya, egy nadrág* (Hamza D. Ákos, 1943).

A Latabár sorozatot könnyebb volt két részre tagolnom. Ő a háború után is játszott, igaz, többnyire sematikus, de időnként nívósabb filmekben is. Az utóbbiak közül belekukkantottunk a *Mágnás Miskába*, a *Janikába* (mindkettő Keleti rendezésében 1949-ből) és két kiemelkedő szerepébe: *Állami áruház* (Gertler Viktor, 1952), *Fel a fejjel* (Keleti, 1954).

Megcsömörlöttem e négy estre készütemben? Nem csodálkoznék. Végignézttem, kielemezttem az összes, birtokomban lévő Kabos/Latyi filmet (48 és 29 darab). Próbára tettem rekeszizmaimat. Úgy döntöttem, az elkövetkező sorozatokban komoly leszek. Klasszikus magyar írók filmvászona, TV-képernyőre adaptált műveit veszem sorra, Szabó Magdáét, Németh Lászlóét, Márai Sándorét, Sütő Andrásét.

Gondolom más olyasmivel is foglalkozol, ami esetenként szorosan kapcsolódik a Filmestekhez...

2006-ban jelent meg Norvégiában Szabó Magdának *Az ajtó* c. regénye Kari Kemény fordításában. A műfordítóval még abban az évben tartottam egy beszélgetést az oslói magyar nagykövet rezidenciáján akkoriban szokásos Irodalmi Teadélutánon (házigazdája Krausz Judit, a nagykövet úr felesége volt). A rákövetkező évben pedig egyik szerkesztője voltam annak a norvég antológiának, amibe kortárs magyar szerzők műveit válogattam (*Ungarsk samtidslitteratur*, 2007 Oslo). A befutott, már norvégra korábban is fordított magyar írókról esszéket, kritikákat kerestem. Szabó Magdával pedig magam szándékoztam interjút készíteni, de betegsége miatt csak néhány e-mailes kérdés-felelet levélváltásra került sor. Ebből halála előtti utolsó nyilatkozata kerekedett ki. A felhalmozódott információk, ismeretek és Szabó Magda munkássága iránti szeretetem (életem egy jóval korábbi szakaszában a *Mózes egy, huszonkettő* c. regénye meghatározó olvasmányélményem volt) vett rá, hogy műveinek képi megjelenítésével is foglalkozzam. 2008 első félévében négy előadást tartottam róla. Az elsőt a mozivászona, a második a TV-feldolgozásokról, a harmadikon a rögzített színházi előadásokról. A negyediken minden olyasmiről beszéltem, ami az első három estből kimaradt. Ízelítőül álljon itt néhány példa arra, hogy miből láthattunk rövidebb, hosszabb részleteket: Fehér György portréja *A 75 éves Szabó Magdáról* (1994), *Vörös tinta* (Gertler Viktor, 1959), A

Danaida (Zsuzs Éva, 1971), *Abigél* (Zsuzs Éva, 1978), *Az a szép fényes nap* (Szőnyi G. Sándor, 1981), *Régimódi történet* (Lengyel György, 1982), *Für Elise* (Vizi Mária, 2003), *Az ajtó* (Bereményi Géza, 2006).

Az említett interjúban az egyik kérdésemre a következőket válaszolta Szabó Magda: "Én azt hittem, hogy a mesekönyvek teljesen feleslegesek. Mire valók? Esténként mindenkinek az apja, anyja odaül az ágya szélére és mesél. Teljesen természetes volt, hogy én magam is eszméléssel egy időben már verset, rímet faragtam, mesét írtam. Nem akartam én író lenni, én pedagógusnak készültem, a latin tanári pályától nem tudott eltéríteni még apám se, aki színésznőnek szánt." Bizonyára a filmesteknek, esetleg az Irodalmi Teadélutánnak is köszönhetően, az utóbbi időben kéziről-kézre járnak itt Norvégiában az írók különböző kötetei. S azóta újabb kötet jelent meg, ismét Kemény Kari fordításában, a *Pilátus*. Újabb kiadást ért meg *Az z (Rådret)*, melyet Kari édesapja, Kemény Ferenc fordított még az 1969-es kiadáshoz.

Németh László munkássága több esten került bemutatásra. Az író családjához milyen kapcsolat f z?

2008 végén Németh László életműsorozatba kezdtem. Lányával Németh Ágnessel és Ágnes unokájával korábban is tartottuk a kapcsolatot. Most sok segítséget kaptam tőlük egyes adatok pontosításában, s egy frissen készült dokumentumfilm megszerzésében. Az első esten Németh László történelmi drámáiról beszéltem. Részleteket mutattam a *II. József* (Ádám Ottó, 1985), a *Széchenyi* (Nagy Viktor, 1995), a *VII. Gergely* (Marton Endre, 1978) c. művekből.

A második esten a családi drámáiról tartottam előadást. *A két Bolyaiból* s a *Bodnárnéből* (Ádám Ottó, mindkettő 1978-ból) néztünk szemelvényeket.

A harmadik alkalommal a társadalmi drámákról szólva a *Szőrnyeteg* c. mű két változatának jeleneteit hasonlíthattuk össze, az 1974-es Hintsch György rendezte TV-játékból és a Major Tamás rendezte Katona József Színházbeli előadásból (1967). Végül alaposan kitárgyaltuk a *Papucsh* s c. TV-filmet (Ádám Ottó, 1983) és a Várszínházbeli *Villámfénynél* c. drámát (rendezte Kállai Ferenc, 1997).

A negyedik esten a tudatregények kerültek terítékre. Alaposan alámerültünk az *Éget Eszter* és az *Irgalom* TV-re adaptált sorozataiban (Hintsch György, 1989/1972) és az *Iszony* filmes adaptációjában (Hintsch György, 1972). Ezen az estén néztük végig a Németh Lászlóról szóló, eddig legteljesebbnek tekinthető dokumentum-összeállítást, amit a lánya, Németh Ágnes szerkesztett.

2009 őszén újabb jelentős író munkássága hozta össze a Magyar Filmklub kitartó, lelkes közönségét. Márai Sándor életművére az átlagnál kicsit többen voltak kíváncsiak. Nem kellett ugyan a közfalakat eltávolítani, de néhányunknak összebb kellett bújni, ha látni akartunk. Legnehezebb dolgom eddig Máraival volt. Játék- és TV-film ritkán készül műveiből. És a színházak manapság csak elvéve játsszák darbjait. Ez természetesen nem lehetett akadálya annak, hogy a négy esten korszakról-korszakra végigkövessük a munkásságát. Az első este megismerkedtünk az *Eszter hagyatéka* című játékfilmmel (Sipos József, 2008), s néhány róla szóló portréfilmmel: Szöcs Antal *Emlékezés Máraira* (1995), Bakos Katalin *Vallomások egy polgárról* (2000), Szalai-Dárday *Minden másképp van* (2007), Mag István *Márai Sándor portré* (2008).

A második esten a világhódító regényéről, *A gyertyák csonkig égnek* titkáról, a különböző országbeliek fogadtatásáról volt szó. Na meg természetesen az Iglódi István rendezte színházi előadásról és annak TV-s változatáról.

A harmadik esten is volt miről beszélgetnünk. Körünkben még mindig több az emigráns, mint az uniós tagság szabadságával ide látogató vendég-munkás-tanuló. Márai mottója körül járt a vita: "A száműzetés egyik titka: lemondani, sértődés nélkül, minden külső igényről. A másik titok: nem mondani le – semmilyen körülmények között – semmiféle belső igényről". S *Az emigráns* című filmből is tapasztalhatunk (Szalai Györgyi, Dárday István, 2006), Márai nem beszélt a levegőbe, az utolsó leheletéig tetteiben is kitartott elvei mellett.

A negyedik estén színdarabjairól beszélgettünk. Az a kevés is, ami a gyűjteményemben megtalálható ebben a témában, arra figyelmeztet, hogy hazai útjainkon érdemes nyitott szemmel járni, s betérni arra az egy-két Márai darabra, ami azért itt-ott, főleg a fővárosban már újra elérhető (pl. a Pinceszínházban 3 darabja is műsoron van: *Az igazi, Válás Budán, Kaland*). Mi a filmesten csak a Radnóti Színház *Márai napló* c. előadóstbe (Deák Krisztina, 1995), és a Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház *A parázs és más...* színpadi egyvelegbe (Dömölky János, 2008) tudtunk belenézni. Utóbbi egy keretjátékba ágyazott, három műből készült összeállítás: *Hasbeszéd, A parázs* (mely *A gyertyák csonkig égnek* Márai által színpadra írt változata), és a *Befejezetlen szimfónia*.

III.

Norvégiai Magyar Filmnapok1993

Az oslói Filmintézet több alkalommal rendezett Magyar Filmnapokat, ezek megtervezésében és el készítésében is részt vettél. S t, a bemutatásra kerül m vek kiválasztásában szinte minden esetben sikerült megvalósítani saját elképzeléseidet!

Mivel munkahelyem, az Oslói Egyetem Média és kommunikációs intézete szoros munkakapcsolatban áll a Norvég Filmintézettel, természetesnek tűnt az ottani vezetőknek, hogy engem is bevonjanak az 1993-ra tervezett Magyar Filmhét szervezésébe. Alaposan ki is használták magyarországi kapcsolataimat, hiszen a Játékfilmes szekció mellett, ajánlatomra, Dokumentum- és Rövidfilm sorozatot is beállítottunk, s főleg az utóbbiakhoz komoly összeköttetésekre volt szükség. Előbbit az tanszékünk közreműködésével szerveztük, utóbbit az Oslói Egyetem Filmklubjával. A Balázs Béla Stúdió filmjeiből Durst Györggyel, a BB Stúdió akkori vezetőjével válogattam ki a rövidfilmeket: Magyar Dezső *Büntet expedíció*, Huszárik Zoltán *Elégia*, Novák Márk *Kedd*, Sára Sándor *Cigányok*, Szabó István *Te*, Timár Péter *Mozgóképanalízis*, Bódy Gábor *Négy bagatell*, Tóth János *Study*, Szabó Ildikó *A másik oldal*.

Az egészesítés dokumentumfilmeket Kárpáti György professzorral, a Színház- és Filmművészeti Egyetem Dokumentumfilm szekciójának vezetőjével együtt jelöltük ki, aki akkor éppen tanszékünkön vezetett egy "Igazság és valóság" munkacímű dokumentumfilmes gyakorlatot. Ő tartott bevezetőt is az első dokumentumfilmes előtt. A műsorba került filmek: Dárday István, Szalai Györgyi *Jutalomutazás*, Tarr Béla

Családi t zfészek, Schiffer Pál *Csépl Gyuri*, Gyarmathy Livia, Böszörményi Géza *Recsk I-II*. A nagyjátékfilmek kiválasztásában is megbízott bennem a Norvég Filmintézet. Sajnos minden igyekezetem ellenére sem sikerült elhozni a megnyitóra Mészáros Mártát, aki akkor éppen Lengyelországban forgatott. Sas Tamás operatőr képviselte Magyarországot. A nagyfilmeket átvette a bergeni és a trondheimi filmklub is: Mészáros Márta *Napló gyermekeimnek*, *Napló szerelmeimnek*, *Napló Apámnak*, *Anyámnak*, Enyedi Ildikó *Az én XX. Századom*, Szabó Ildikó *Gyerekgylkosságok*, Janisch Attila *Árnyék a havon*, Sopsits Árpád *Video blues*. Szabó Ildikó és Janisch Attila filmjeinek volt Sas Tamás az operátora. Mint a rákövetkező Filmhét rendezvényeinek, ennek is társszervezője volt a Magyar Köztársaság nagykövetsége.

Norvégiai Magyar Filmnapok 2001. nov. 7-15.

Szinte napra pontosan 8 év telt el az előző Magyar Filmhét óta. S közben jó, ha évente 1-2 magyar film felkerülhet a norvég moziplakátokra. Az itteni TV-csatornák sem kapkodtak sem a magyar klasszikusokért, sem a legújabb produkciókért. Nagyrítkán svéd vagy dán csatornára váltva láthattunk magyar filmet.

A 2001-es bergeni és oslói Filmintézeti vetítéseken Enyedi Ildikó *A b vös vadász* (1994), Szász János *Woyzeck* (1993), Sopsits Árpád *Torzók* (1999-2001), Fehér György *Szenvedély* (1998) c. filmje, valamint a díszvendég Szabó István *Mephisto* (1981) és *A napfény íze* (1999) című munkái szerepeltek. Ezúttal is rendezett a tanszékünk az Oslói Egyetemen filmsorozatot, amibe Szabó István *Koncert* (1961), Enyedi Ildikó *Hipnózis* (1980), Iványi Marcell *Szél* (1996), Groó Diána *Kazinczy utca* (1999), Kiss Róbert *Morzsalét* (1999) című filmjét választottam be. Szabó István előadást tartott az európai film meghatározó szerepéről, azután én tartottam a kisfilmek vetítése előtt bevezető előadást a Balázs Béla Stúdióról és annak hosszú évekre előremutató hatásáról.

Norvégiai Magyar Filmnapok 2006.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére természetesen a Norvég-Magyar Egyesület (NUFO) is bekapcsolódott a szervezésbe. A Norvég Filmintézet szeretett volna a legújabb magyar filmekből is szemlézni, de én ragaszkodtam ahhoz, hogy az évfordulóra az 56-os eseményekhez kapcsolódó, vagy az azt kiváltó kort ábrázoló filmeket válogassak. Abban egyeztünk meg, hogy 1-2 év múlva sort kerítenek majd saját elképzeléseik megvalósítására is. Így esett a választásom Mészáros Márta *Napló* sorozata mellett a *Temetetlen halott* (2004) című filmre. A továbbiakban láthattuk még Jancsó Miklós *Fényes szelek* (1968), Bacsó Péter *A tanú* (1969), Makk Károly *Szerelem* (1971) című alkotásait.

Tarr Béla retrospektív 2009.

A Norvég Filmintézet kicsit megkésve, de tartotta magát korábbi megállapodásunkhoz, s az általam választott 2006-os "klasszikus" sorozat után 2009. szept. 5-15. között Tarr Béla rendező életművével lépett az oslói és a bergeni film inycenek elé. Nem volt szükség válogató/szervező közreműködésre, a világot bejárt rendező minden műve terítékre került. Különösebb felhajtás sem volt a rendezvények körül, csendben zajlottak a programok. Csak a hét és fél órás *Sátántangó* c. film levetítése

utánra szerveztek beszélgetést a rendezővel. Döbbenet tapasztaltuk, hogy még éjfél körül sem volt kedvünk abbahagyni a kérdezősködést. A Tarr Béla életműsorozat filmjei: *Családi t zfések* (1977), *Szabadgyalog* (1979), *Panelkapcsolat* (1982), *Macbeth* (1982), *szi almanach* (1983), *Kárhozat* (1987), *Sátántangó* (1994), *Werckmeister harmóniák* (2000), *A londoni férfi* (2007). Tarr kisfilmjeinek is szántak egy estét: *Magyarország* (1978-2004), *Hotel Magnezit* (1978), *Az utolsó hajó* (1990), *Utazás az Alföldön* (1995), *Európa-képek* (2004). Sajnos e sorozat gyér látogatottsága veszélyezteti hasonló bemutatók szervezését. Azonban nem szabad feladni. Ha csak néhány érdeklődő kíváncsiságát is sikerült felkelteni a magyar filmművészet iránt, már akkor megérte. Tanszékünkön is felbukkan időről-időre olyan elszánt diák, aki szemeszterdolgozatát vagy diplomamunkáját magyar filmesnek szenteli. Most egy doktori hallgatónk éppen Tarr "lassúmeneteit" elemzi kutatómunkája részeként.

Oslo, 2010

Tóth Zsuzsanna

Wagner Nándor rajza